

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKIMĒMIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	10
Ho'ata	Tūsite, 26 Sune 2018

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI MĒMIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea e Fale Alea

Lord Fakafanua 'Eiki Fakafofonga Nōpele, Vahefonua
Tongatapu

Hou'eiki Minisitā Kapineti

'Eiki Palēmia	Samuela 'Akilisi Pōhiva
'Eiki Tokoni Palēmia	Sēmisi Lafu Sika
'Eiki Minisitā Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula	Lord Ma'afu Tukui'aulahi
'Eiki Minisitā Pa'anga & Palani Fakafonua	Dr. Pohiva Tu'i'onetoa
Eiki Minisitā Fēfakatau'aki, Konisiuma, Fakatupu Koloa, 'Ilo Fo'ou & Ngāue 'a e Kakai	<i>Dr. Tu'i Uata</i>
'Eiki Minisitā Polisi & Tāmate Afī, Tānaki Pa'anga & Kasitomu	Māteni Tapueluelu
'Eiki Minisitā Lao & Pilisone,	Sione Vuna Fa'otusia
'Eiki Minisitā Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai	Sēmisi Taelangi Fakahau
'Eiki Minisitā ki he Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi & Ma'u'anga Fakamatala	Poasi Mataele Tei
'Eiki Minisitā Mo'ui & Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga	<i>Dr. Saia Ma'u Piukala</i>
'Eiki Minisitā Ako & Ako Ngāue	Penisimani 'Epenisa Fifita

Hou'eiki Fakafofonga Nōpele

Lord Tu'ivakanō	'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1
Tongatapu.	
Lord Ma'afu	'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2,
Tongatapu	
Lord Vaha'i	'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 3
	Tongatapu
Lord Tu'ilakepa	'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Vava'u.
Lord Tu'i'afitu	'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2 Vava'u.
Lord Tu'ihanga'ana	'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Ha'apai
Lord Nuku	'Eiki Fakafofonga Nōpele 'Eua
Lord Fusitu'a	'Eiki Fakafofonga Nōpele Ongō Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Kakai 3, Tongatapu	Siaosi Sovaleni
Fakafofonga Fika 5, Tongatapu	Losaline Mā'asi
Fakafofonga Fika 11, 'Eua	Tevita Lavemaau
Fakafofonga Fika 12, Ha'apai	Mo'aleFinau
Fakafofonga Fika 13, Ha'apai	Veivosa Taka
Fakafofonga Fika 15, Vava'u	Sāmiu Kuita Vaipulu
Fakafofonga Fika 16, Vava'u	'Akosita Lavulavu
Fakafofonga Kakai 17, Ongō Niua	Vātau Hui

Fakahokohoko e peesi

Fale Alea ‘o Tonga.....	5
Lotu.....	5
Ui ‘a e Fale.....	5
Poaki.....	5
Me’a ‘Eiki Sea.....	6
Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu ‘a e Lao ke fakahū atu ‘a e Pa’anga 2018/2019	6
Fakama’ala’ala ki he fakataha makehe Fale Alea.....	7
Kole ke to e tokanga ange Minisita Pa’anga hono fatongia ki he Patiseti.....	8
Fakamanatu ‘i ai fatongia kau Sea ke fakapapau’i kakato ngāue ki he Patiseti.....	8
Pāloti’i ‘o tali Lao Fakatonutonu ki he Patiseti 2018/19	8
Fakamālō’ia kau Mēmipa he lava hono alea’i Patiseti.....	9
Kole ki he Pule’anga ke ta’etotongi ako teemi fānau ako ‘Eua	10
Tui Pule’anga lava ke tukuatu lisi fānau ako ‘Eua ki he Minisita	10
Taukave mei ‘Eua ‘oku faingata’a’ia mātu’a ke totongi ako ‘enau fānau.....	11
Taukave ko e kole ‘Eua ke nau ‘inasi tatau he faingamalie ne ‘inasi ai ‘a tokelau.....	11
Tokanga Pule’anga ke fakalukufua nau sio ki he palopalema he tafa’aki e ako.....	12
Taukave ko e tali fakafiēmālie fakahoko mei he Pule’anga kae ‘ikai fai ha ngāue ia	12
Kole ke faitu’utu’uni Fale Alea he fokotu’u ke ta’etotongi ako fānau ‘Eua	13
Taukave’i ‘ikai ha fakafahafaha’i he ko e ngāue kotoa pē ma’a e kakai.....	14
Kole Pule’anga ‘i ai pe fokotu’utu’u Minisita Ako ki he ako.....	14
Poupou ke fakakau pe mo Tongatapu he ako ta’etotongi.....	14
Tali Pule’anga ngali faingamalie pe ke tokoni’i totongi ako fānau ako ‘Eua.....	15
Ke ako ta’etotongi ‘Eua he teemi 3 & 4	15
Tokanga ki he hala ongoongo tuku mei he mītia fekau’aki mo e Patiseti.....	16
Tokanga ki he tuai e Miniti Fale Alea ke ma’u ongoongo ki ai e fonua	17
Tokanga ke fakafaingamalie’i.....	17
‘Isiu fekau’aki mo e ngaahi monu’ia kau Mēmipa he ngaahi Kōmiti.....	17
Fakamālō’ia ikuna kafakafa timi ‘Ikale Tahī & Mate Ma’a Tonga	17
Fakafofonga’i e Pule’anga he poupou ki he fakafofonga’i lelei ‘e he sipoti ‘a e fonua.....	18
Kelesi	18

Fale Alea ‘o Tonga

Ho’ata: Tūsite 26 Sune 2018

Taimi: 1400-1405 Ho’ata Efiāfi

Sātini Le’o: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Tokoni Sea ‘o e Fale Alea.

(Pea na’e me’a hake leva ‘a e ‘Eiki Tokoni Sea ‘o e Fale Alea, Lord Tu’ilakepa ki hono me’a’anga)

‘Eiki Sea Le’ole’o: Hou’eiki, mou me’a pē ‘i ‘olunga ke fai ‘etau lotu.

Lotu

(Na’e tatakī mo fakahoko ia ‘e he ‘Eiki Tokoni Sea ‘o e Fale Alea, Lord Tu’ilakepa)

<009>

Taimi: 1405-1410

(Hoko atu e lotu.)

<002>

Taimi: 1410-1415

‘Eiki Sea Le’ole’o: Mālō. Kalake fai ‘etau tali ui

Ui ‘a e Fale

Tokoni Kalake: Tapu mo e ‘Eiki Sea Le’ole’o e Fale Alea ‘o Tonga, tapu mo e ‘Eiki Tokoni Palēmīa mo e Hou’eiki Minisita ‘o e Kapineti. Tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e ‘Eiki Nōpele ‘o ‘ene ‘Afio kae ‘uma’ā ‘a e Hou’eiki Fakafofonga e Kakai kae ‘atā ke fakahoko ‘ae ui e Fale ki he ho’ata ni, ho’atā Tūsite 26 ‘o Sune 2018.

(Na’e lele heni ‘a e Ui e Fale)

Tokoni Kalake: ‘Eiki Sea kātaki ke u to e fakaongo atu

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘Io lelei Kalake.

Tokoni Kalake: ‘Eiki Palēmīa, ‘Eiki Minisita Ako mo e Ako Ngāue, Minisita e MEIDECC, ‘Eiki Minisita Tanaki Pa’anga, Tute, Polisi mo e Ngāue Tāmate Afī. ‘Eiki Minisita ki he Ngaahi Ngāue Fakaloto fonua, ‘Eiki Minisita Fefakatau’aki, Konisiuma, Fakatupu Koloa mo e ‘Ilo Fo’ou mo e Ngāue ‘a e Kakai. ‘Eiki Nōpele Tu’i’āfitu, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Fusitu’a. Veivosa of *Light* Taka, Losaline Mā’asi, Mo’ale Finau.

Poaki

‘Eiki Sea ‘oku poaki folau mai ‘a e ‘Eiki Minisita Tānaki Pa’anga, Tute, Polisi mo e Ngāue Tāmate Afī pea kei hoko atu pē mo e poaki ‘a ‘Eiki Nōpele Fusitu’a. Ko e toenga e Hou’eiki Mēmīpa ‘oku ‘ikai ke tali honau ui ‘oku ‘i ai e tui ‘oku nau me’a tōmui mai pē. Mālō

Me'a 'Eiki Sea

'Eiki Sea Le'ole'o: Mālō Kalake. Tapu ki he 'Otua Mafimafi 'oku 'afio 'i hotau lolotonga. Tapu atu ki He'ene 'Afio, Tupou VI, ko e Tu'i totonu 'o Tonga. Fakatapu atu kia Nanasipau'u ko e Kuini ia 'o e fonua, kae 'uma'ā foki 'a e Fale 'o Ha'a Moheofo. Fakatapu atu ki he Tokoni Palēmia, kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki Kapineti. Tapu atu ki he kau Nōpele. Tapu atu ki he kau Fakafofonga 'o e Kakai, kae 'uma'ā 'a e kau ngāue. Hou'eiki! Tau fakafeta'i pē ki he 'Otua Mafimafi, koe'uhí ko e fakafaingamālie 'a e 'aho pea 'oku tau fakafeta'i pē 'oku kei lanumata pē 'a e funga 'o e fonua. Pea 'oku kei pule pē

<004>

Taimi 1415-1420

'Eiki Sea Le'ole'o: ... 'a Ha'a Moheofo 'i hotau fonua ni. Kei laumālie pē 'a e 'Eiki Palēmia kae uma'ā 'a e Sea 'o e Fale Alea mo kimoutolu hono kotoa. Tau fakafeta'i pē koe'uhí ko e hā pē 'oku kei lelei kakai hotau fonua ni. Mou fakamolemole pē koe'uhí he ki'i ui fakavavevave na'e fai ko eni 'o hangē ko ia 'oku mou mea'i 'oku te'eki ai tāpuni 'a e Fale kā koe'uhí ko hotau fatongia ki he'etau patiseti, neongo kuo tali 'etau patiseti kā 'oku 'i ai 'a e me'a ke fakalelei'i. Pea ko e fakalelei'i ko ia he 'ikai ke makatu'unga ia 'i ha faitu'utu'uni 'a e Kāpinetí pē ko ha taha 'i he Mēmipa kuo pau pē ke ui 'a e Fale 'o hangē ko ia kuo hā hotau lotolotonga 'i he taimi ni. Kā 'oku ou fakamālō atu Hou'eiki 'oku mou kei me'a pē 'i Tonga ni, pea 'oku kei taimi pē hotau ngafa fatongia, ko e tu'utu'uni 'a e Konisitūtone ko e toki a'u ki he 'aho 30 ko 'ene mahino ia fakapapau'i 'aupito 'aupito 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e 'Esitimeti Patiseti ko ia na'a tau ngāue ki ai.

'Ikai ke u to e fakalōloa ko e ki'i me'a ko eni ko e ki'i me'a si'isi'i pē ka 'oku ou kole ki he kalake ke lau ia pea kapau 'oku 'i ai ha taha Mēmipa 'oku tokanga ki heni pea kapau 'e faingamālie pē 'Eiki Minisitā Pa'anga mahalo ko ene vave taha pē ia. Tuku atu ha taimi ki he Feitu'u na ke ke ki'i fakamā'ala'ala mai pē me'a mai ke mahino ki he kau Mēmipa pea toki fai leva 'etau tu'utu'uni aofangatuku ki ai. Kalake lau ange ki'i fo'i kupu'i lao ko eni mo hono fakatonutonu. Lau 'uluaki.

Tokoni Kalake Pule: Lau 'Uluaki.

Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu 'a e Lao ke fakahū atu 'a e Pa'anga 2018/2019

Ko e Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu 'a e Lao ke fakahū atu 'a e Pa'anga 2018/2019 ki he ngaahi ngāue 'a e Pule'anga 2018. 'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehē:

Hingoa Nounou mo e 'UHINGA'i Lea. 'E Ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ke fakahū atu 'a e Pa'anga 2018/2019 ki he ngaahi ngāue 'a e Pule'anga 2018.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia 'oku loto ke lau 'Uluaki 'a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu 'a e Lao ke Fakahū atu 'a e Pa'anga ki he ngaahi ngāue 'a e Pule'anga 2018, loto ki ai fakahā 'aki 'a e hiki ho nima ki 'olunga.

Tokoni Kalake Pule: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a Siaosi ‘Ofa ki Vahafolau Sovaleni, Tevita Lavemaau, Sāmiu Kuita Vaipulu, ‘Akosita Havili Lavulavu, Vātau Mefi Hui, ‘Eiki Minisitā Mo’ui, ‘Eiki Minisitā Fonua, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Minisitā Lao, ‘Eiki Minisitā Toutai, ‘Eiki Nōpele Nuku, ‘Eiki Nōpele Vaha’i, ‘Eiki Nōpele Tu’ivakanō. Loto kotoa ki ai ‘a e Hou’eiki Mēmipa ‘Eiki Sea. (Loto ki ai toko 14)

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘Oku ‘i ai ha taha ‘oku ‘ikai ke loto ... ‘o fakamolemole‘oku ‘i ai ha taha ‘oku ‘ikai ke loto ki ai?

Tokoni Kalake Pule: ‘Ikai ha taha ‘e fakahā loto Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘Ai pē Kalake ‘o lau pē fika, toko taha fiha, 14?

Tokoni Kalake Pule: Toko 14.

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘Ai pē ke tohi ‘i he’etau miniti, he kapau te tau pehē loto kotoa ki ai ‘oku ‘ikai ke mea’i ‘e he kakai ‘o e fonua pē na’e toko fiha koā ‘a e fakataha na’a ‘oku tau ta’efakalao koā ‘etau fakataha, ‘oku ‘ikai ke a’u ki he kolomu ko ē ‘oku tu’utu’uni ‘i he ‘etau tu’utu’uni. Lau tu’o 2.

Tokoni Kalake Pule: Lau tu’o 2.

Ko e Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu ‘a e Lao ke Fakahū atu ‘a e Pa’anga 2018/2019 ki he Ngaahi Ngāue ‘a e Pule’anga 2018.

‘Oku tu’utu’uni ‘e he Tu’i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he Fakataha Alea ‘o e Pule’anga ‘o pehē:

Hingoa Nounou mo e ‘UHINGA’i Lea. ‘E Ui ‘a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ke Fakahū atu ‘a e Pa’anga 2018/2019 ki he Ngaahi Ngāue ‘a e Pule’anga 2018.

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ki’i fakamolemole koe’uhi ko ‘etau ngāue foki ko e lau tu’o 2 ‘oku ‘ikai ke me’a hake ha Mēmipa ‘o fokotu’u mai ke tukuhiho ki he Kōmiti Kakato, kā ‘oku ‘ikai foki ke ‘i heni ‘a e Sea ‘o e Kōmiti Kakato, kā ‘oku ou kole pē koe’uhi ki he Feitu’u na ke ke me’a mai ange ‘o fakamā’ala’ala mai pē, pea tau hoko atu pē ‘i he Fale Alea. Hā ‘a e ‘uhinga ‘a e ki’i ui ko eni kau Mēmipa ‘i he ho’atā ko eni.

Fakama’ala’ala ki he fakataha makehe Fale Alea

‘Eiki Minisitā Pa’anga: Tapu atu ki he Feitu’u na Sea. Mālō ‘a e ‘omai ‘a e faingamālie ki he motu’a ni, pea ‘oku ou fakatapu ki he Tokoni Palēmia, kae ‘uma’ā ‘a e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Kāpineti, fakatapu foki ki he Hou’eiki Mēmipa ‘o e Hou’eiki Nōpele...

<005>

Taimi: 1420-1425

‘Eiki Minisitā Pa’anga : Pea pehē ‘eku fakatapu ki he kau Mēmipa Fakafofonga e Kakaí. Ko e taumu’a e ki’i Lao Fakaangaanga ko eni, Sea, ko e fakatonutonu ke lave ki he ngata’anga ‘o e ta’u fakapa’angá, ‘a ia ko e 2019. Kole fakamolemole atu pē, Sea, ‘i he fehālaaki ko ia ne hokó. Ko e la’i pepa ko iá, ke mea’i pē ‘oku mahalo ko e ‘uhinga e tupu e

hala ko ení, ko e tahataha e fo'i peesi 'oku 'ikai ke to e fu'u fai ki ai ha lau, koe'uhí, ko e ki'i Lao pē ia, tatau he ta'u kotoa pē, hiki tatau mai pē ki he Patisetí, kae ngalo ia ke liliu. Liliu pē e mata'ifiká he ngaahi fo'i konga foki 'e 5. Ka ko e ki'i kupu 2, 'a ia ko ē 'oku fakamatala'í, ne te'eki ai ke liliu e 8 ia. 'O pehē pē ia, 2018, kae 'ikai ke liliu ko e 2019. Pea ko e kole fakamolemole atú, ko e 'uhinga ia 'a e to e 'ilo e ki'i hala ko ení, pea hangē ko e me'a 'oku ke mea'í, 'o tupu ai 'a e to e 'omai e ki'i Lao Fakatonutonu ko ení.

Ka ko ia 'oku 'oatu pē 'a e kole fakamolemole ki he Feitu'u na, pea mo e Hou'eikí, 'i he to e ui atu kimoutolu ke mou to e me'a mai ke fai e ki'i fakatonutonu ko ení. Ko ia pē, Sea. Mālō Sea.

'Eiki Tokoni Sea : Mālō, Minisitā Pa'anga. 'Oku 'i ai ha Mēmipa 'oku feme'a'aki. 'Io, me'a mai, Fakafofonga 'Eiki Nōpele Fika 1 Tongatapu.

Kole ke to e tokanga ange Minisita Pa'anga hono fatongia ki he Patiseti

Lord Tu'ivakanō : Tapu pē mo e Feitu'u na, 'Eiki Sea, kae 'uma'ā e Fale Alea 'o Tongá. Sea, ko e mālō pē kuo kole fakamolemole e 'Eiki Minisitā, ka ko e fu'u peesi eni. Ko e peesi foki e 'e 21, 'a e fakatonutonu mai ko ē kimu'á. Ka koe'uhi, kole ange pē ki he 'Eiki Minisitā, ke tokanga ki he'ene ngāue, pe na'e 'ave eni ki he *Crown Law* ke nau sio ki he me'a ko iá, he 'oku tonu foki ke 'ave ke nau .. Kaikehe, 'oku 'ikai ke u to e fiema'u 'e au ke fakalōloa, Sea, ka 'oku tonu pē, 'Eiki Minisitā, na'a 'oku to e 'i ai ha to e fakatonutonu, he koe'uhí, 'oku kei tuai foki e 'aho 30. Kapau 'oku 'i ai ha fakatonutonu, pea 'ai ai leva ke tau lava he 'aho ni. Ka te tau to e foki mai, 'Eiki Minisitā? Sea, ko e 'uhinga ko e 'ai pē ke maau, koe'uhí na'a tau to e foki mai. He na'e pehē mai foki 'e he 'Eiki Minisitā, ko e fanga ki'i fakatonutonu. Ko e fu'u peesi ē 'e 21, fakatonutonu, to e tānaki atu ki ai mo e fakatonutonu ko ení. Ka 'oku ou tui pē, Sea, mahalo kuo lava 'a 'etau me'á. Ka tau hoko atu 'etau pāloti 'atautolu. Mālō Sea.

Fakamanatu 'i ai fatongia kau Sea ke fakapapau'i kakato ngāue ki he Patiseti

'Eiki Sea Le'ole'o : Fakamālō atu, 'Eiki Nōpele. Sai pē ke fakatokanga'i e me'a 'oku me'a ki ai e Feitu'u na. Ko au ia, 'i he'eku vakaí, totonu ke tukuaki'i kimautolu ko ení, kau Seá. Ko homau fatongiá, kapau 'oku alea'i e ngaahi konga lalahi ko eni 'o e Patisetí, pē ko ha Lao, 'i he anga ko ē 'eku maheni mo 'eku taukei ange he ki'i fatongia ni, te tau foki leva ki he Talateú, 'o toki faka'osi mai. He ko e ki'i me'a ko ení, na'e tonu ke tokanga ki ai e Sea 'o e Kōmiti Kakató, 'o to e foki 'o fakama'ala'ala e ki'i kupu ko ení. Ka na'a ku lave'i pē 'e au, 'Eiki Minisitā, na'e fu'u fakavavevave pē e pō ia ko iá, pea 'oku hangē pē 'oku 'ai ke fai mo tau nga'unú. Kaikehe, kuo tau to e foki mai he ho'atā ni, mahalo ko e ni'ihí 'oku ongo tahá, 'oku ki'i mamamama'o, kau ai e Feitu'u na, Minisitā, ho'o me'a mai mei Hahake, mo e Nōpele ko eni mei Hahaké, hangē ko ena ko e Fakafofonga, 'a e Minisitā Laó, hangē ko kimoutolu 'oku ki'i mama'o 'a ho'omou me'a maí, ko moutolu 'oku ongosíá. Ka he 'ikai foki ke tuku e vaká ka tau kakau. Kuo pau pē ke fai e fatongiá. Ka ko hono mo'oní, ko e 'ai pē ke tau fakatokanga'i. Hou'eiki, 'oku ou tui kapau 'oku 'ikai ha me'a 'e to e fai ha me'a ki ai, pea 'oku ou tui 'oku tonu pē ā ke tau hoko atu.

Pāloti'i 'o tali Lao Fakatonutonu ki he Patiseti 2018/19

Ko ia 'oku loto ke tali 'a e lau tu'o 2 'o e Lao ko ení, fakahā ho'o loto ki aí, hiki ho nima.

Tokoni Kalake : Sea ‘oku loto ki ai ‘a Siaso ‘Ofakivahafola Sovaleni, Tevita Lavemaau, Sāmiu Kuita Vaipulu, 'Akosita Havili Lavulavu, Vātau Mefi Hui, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisitā Fonua, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Minisitā Lao, 'Eiki Minisitā Toutai, Nōpele Nuku, Nōpele Vaha'i, pea mo 'Eiki Nōpele Tu'ivakanō. Loto kotoa ki ai e Hou'eiki Mēmipa, toko 14.

'Eiki Sea Le'ole'o : 'I ai ha taha 'oku 'ikai ke loto ki ai, fakahā mai, hiki ho nima.

Tokoni Kalake : 'Ikai ke 'i ai ha tokotaha 'e fakahā loto ki ai, Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o : Lau tu'o 3.

Tokoni Kalake : Ko e Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke fakatonutonu 'a e Lao, ke Fakahū atu 'a e Pa'anga 2018/2019 ki he Ngaahi Ngāue 'a e Pule'anga 2018.

<006>

Taimi: 1425-1430

Tokoni Kalake: .. 'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehē:

1. Hingoa Nounou & 'Uhinga'i Lea.

'E ui 'a e Lao ni, ko e Lao Fakatonutonu ke Fakahū atu 'a e Pa'anga 2018/2019 ki he Ngaahi Ngāue 'a e Pule'anga, 2018.

'Eiki Tokoni Sea: Ko ia 'oku loto ki he lau tu'o 3 'a e Lao ko eni fakahā'aki ho'o laumalie ki ai 'a e hiki ho nima.

Tokoni Kalake: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Siaso 'Ofa-ki-Vahafolau Sovaleni, Tevita Lavemaau, Sāmiu Kuita Vaipulu, 'Akosita Havili Lavulavu, Vātau Mefi Hui, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisitā Fonua, Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Minisitā Lao, 'Eiki Minisitā Toutai, 'Eiki Nōpele Vaha'i, 'Eiki Nōpele Tu'ivakanō, 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 13,

'Eiki Tokoni Sea : Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai fakahā mai, he hiki ho nima.

Tokoni Kalake: 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke 'i ai ha tokotaha 'e fakahā loto ki ai.

Fakamālō'ia kau Mēmipa he lava hono alea'i Patiseti

'Eiki Tokoni Sea: Mālō tali ia. Ko u fakamālō atu Hou'eiki 'oku 'i ai 'a e ki'i me'a ia na'a ku loto pē au ke u fakamālō'ia'i moutolu kotoa 'a e kau Memipa. He'eku fakatokanga'i he ngāue, ko e fa'a pālōti mai he taimi ko ē, 'e si'i palōti pē 'a e ni'ihi ko ē 'oku nau loto ki he Patiseti, kae 'i ai pē 'a e ni'ihi ia 'oku 'ikai pē ke nau pālōti nautolu he Patiseti. Ko e talu 'eku fakatokanga'i he Palēmia 'a e 'Eiki Palēmia ko eni he 'aho ni, mo e hikinima kotoa pē 'a e Fale. Neongo pē 'a e ngaahi tō kehekehe 'a e feme'a'aki he Fale ni, ka ko e taimi pē ke pālōti'i ai 'a e Patiseti, koe'uhi ko e kakai 'o e fonua, hikinima. Kae tautautefito ki he Tēpile 'a e Hou'eiki Nōpele, koe'uhi ko ho'omou pou pou ki he Patiseti 'a e Pule'anga, ka ko e Patiseti ia ki he kakai

fakalukufua kotoa, ko e koloa ia 'a e fonua. Ka 'oku ou fakamālō atu kia moutolu kotoa koe'uhi ko ho'omou kei ma'u taimi ho'omou kei me'a heni. 'Ikai ke to e 'i ai ha me'a ia te u to e fie lave atu ki ai, ko ho'omou ngāue faka'ofa'ofa 'aupito Hangē pē ko e me'a 'oku mou mea'i, 'oku lolotonga hoko atu 'a e folau. Ko kimoutolu ko eni 'e hoko atu 'a e folau ki Ha'apai, koe'uhi ko e fatongia ki Ha'apai 'oku 'i ai 'a e Kōmiti Ngoue. 'Oku folau kotoa mo e kau Mēmipa mo e kotoa 'o e ni'ihiki ko e fatongia ko e konifelenisi mo e lava atu 'a e *Show* fakamālō atu kiate kimoutolu. Ko 'etau 'asenita me'a makehe. 'Oku 'i ai ha taha 'oku 'i ai ha me'a 'oku toe fie me'a ki ai? Me'a mai 'a e Fakafofonga Fika 11 'Eua.

Kole ki he Pule'anga ke ta'etotongi ako teemi fānau ako 'Eua

Tevita Lavemaau : Tapu pea mo e Sea kae 'uma'ā 'a e Tokoni Palemia, Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale. 'Eiki Sea 'oku ou tu'u hake pē Sea ko hono muimui'i pē eni ia Sea na'e 'i ai 'a e Fokotu'u na'e fai he Fale ni, pea na'e tali ke 'ave ki he Pule'anga. Felāve'i eni ia pea mo e kole ki he totongi ako ko eni 'a e fānau 'i Tonga 'eiki ni mo 'Eua. Pea tau foki mai 'Eiki Sea, ko e 'uhinga foki ko e fokotu'u na'e 'ave ke nau fakakaukau'i ki ai. Pea ko e tali ko ia na'e fai na'e 'ikai ke fakafiemālie. Na'e te'eki ke fai ha tali mai ia ki he Fale ni 'a e fekau ko ia. Ka ko e 'uhinga pē 'Eiki Sea ko e 'amanaki eni ke 'osi 'a e teemi hono 2 'o e ako, ka tau hoko atu ki he teemi hono 3 pea 'oku 'ikai ke u lave'i 'e au mahalo ka to e ui ha fakataha 'a e Fale ni ia kuo kamata 'a e teemi 3 ia. Ka ko 'eku tu'u 'a'aku Sea, ko e fokotu'u faka-Fale Alea eni Sea. Ke tali mu'a 'e he Fale tuku ā 'a Tonga 'eiki ia he kuo nau faingamālie pē nautolu lahi 'a e ngaahi 'uhinga. 'Oku ou kole pē 'e au 'a 'Eua ke to'o ange mu'a 'a e totongi ako 'a e Vahefonua 'Eua mei he *High School*, he fo'i ta'u 'e taha. 'Eiki Sea, ko e founa ngāue eni ia na'e 'osi fai 'e he Pule'anga ia he ngaahi ta'u lahi. Fai ki Niuatoputapu, fai ki Niuafou. Ha'apai eni ia na'e toki 'osi, na'e ta'u ia 'e 2, ka 'oku hangē 'oku fakapālapalakū 'a e Pule'anga ke nau ala 'o tokoni. 'Oku 'ikai ko ha silini lahi 'a e me'a ko eni 'Eiki Sea. Pea ko ia ko e 'uhinga ia 'a e hoha'a 'Eiki Sea, ko e fokotu'u atu. Ke tali 'e he Fale ni ke fakahoko ki he Pule'anga, ke fakahoko ke 'ilo'i 'e he kakai ke kamata he teemi 2, mo e teemi 3, 'oku ta'etotongi 'a e ako 'a e Vahefonua 'Eua, ko e 'uhinga ko e matangi ko *Gita*. Mālō 'Eiki Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Mālō. 'Oku ou tui au Hou'eiki Pule'anga ko e fokotu'u ko eni na'e 'osi 'oatu ki hoomou Tēpile pea ko eni 'oku toe me'a hake 'a e Mēmipa, ka ko e me'a pē 'oku ou manatu'i 'oku 'ikai ke 'i heni 'a e Minisitā Ako ke ne tali mai ka ko e Feitu'una 'Eiki Minisita Pa'anga, ko e fakalūkufua he fonua ni. Na'e 'ohake 'e he Minisitā Ako 'oku te'eki ke a'u ange ha taha ...

<008>

Taimi: 1430-1435

'Eiki Sea Le'ole'o : ... ki ai, ke totongi e, pea kapau 'oku fiema'u ke, fiema'u e tokoni 'a e Pule'anga ko 'eku manatu'i ia ka 'oku 'ohake pē ki he, he Mēmipa ke mou fakatokanga'i e me'a ko eni, pē 'oku 'i ai ha me'a te mou, ki'i lava pē 'o me'a mai ke fiemālie e Mēmipa ko 'eni ka tau hoko atu.

Tui Pule'anga lava ke tukuatu lisi fānau ako 'Eua ki he Minisita

'Eiki Minisitā Pa'anga: Tapu mo e Feitu'u na Sea. Kuo u, ke mo'oni pē 'a e me'a 'oku ke me'a ki ai ko e, ne tuku ki he Minisitā Ako ka ko e pango pē 'oku 'ikai ke me'a heni. Ka ko u

tui au ko e me'a faingofua pē kapau 'e 'oange pē ki'i lisi 'e me'a mai pē Fakafofonga mo e ki'i lisi ki he Minisitā Ako 'o na feme'a'aki ki ai pea tau hoko atu. Mālō Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o : Mālō. Fakafofonga.

Taukave mei 'Eua 'oku faingata'a'ia mātu'a ke totongi ako 'enau fānau

Tēvita Lavemaau: Sea, tapu pea mo e 'Eiki Sea. Sea ko e 'uhinga ko ē 'o e fokotu'u mai 'Eiki Sea kuo 'osi mahino e me'a 'oku mahino ia 'Eiki Sea, ko e hā e me'a ke u to e lele ai au ki he Minisitā Ako mo to e 'ai ke ha'u ha taha 'o 'oatu e lisi mo e hā fua e me'a ko ia. Ko e me'a ko ia ko hono tali pē fo'i tu'utu'uni ko ia, na'e 'ikai ke pehē 'a Ha'apai mo Niua ke 'omai e lisi ke lele atu fakafo'ituitui e mātu'a 'o fakahoko atu 'oku nau faingata'a'ia. 'Oku nau faingata'a'ia, ko e fakahoha'a atu eni e motu'a ni 'o fakafofonga'i 'a e kakai Vahefonua 'Eua. 'Oku nau faingata'a'ia 'Eiki Sea. Pea ko e kole tokoni eni ka 'oku hangē kiate au 'oku ... pea 'oku ou tui 'Eiki Sea kapau na ko e fokotu'u atu eni ko e me'a 'i Ha'apai pē ko Vava'u, Ha'apai, 'osi tali ia 'e he Kapineti ko eni ko e 'uhinga ko e kau poupou ko ē mei Ha'apai. Ka ko e 'uhinga 'oku, ko e ngāue fakataha Sea mo e tokoni'i ko ē kakai ko ē tukuhausia, 'ikai ko ha laumālie lelei eni ia 'Eiki Sea. 'Oku faingata'a'ia hoku kāinga 'i motu 'i he totongi ako. Pea ko e 'uhinga ia ko u fokotu'u atu ai ke fai ha tu'utu'uni 'a e Fale Alea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai 'Eiki Nōpele 'o 'Eua.

Lord Nuku: Tapu pē pea mo e 'Eiki Sea, tapu atu foki ki he ...

'Eiki Tokoni Sea: Pea ke toki hoko mai Minisitā Pa'anga.

Taukave ko e kole 'Eua ke nau 'inasi tatau he faingamalie ne 'inasi ai 'a tokelau

Lord Nuku: Tokoni Palēmia kae 'uma'ā e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale. 'Eiki Sea, ko e me'a ko eni 'oku fai atu ki ai 'a e fakahoha'a kuo 'osi fakahoko mai he mātu'a ko ē Funga 'o e Fonua nau faingata'a'ia. Pea ko e me'a ko ē 'oku tu'u ai fai e poupou koe'uhi pea ko e founa ngāue ko eni 'Eiki Sea ko e founa ngāue kuo 'osi fai mai 'e he Pule'anga, ko 'ene tō ha fakatamaki fakaenatula 'a eni hangē na'e me'a atu 'aki 'e he Fakafofonga kuo pau ke fai hono tokoni'i 'Eiki Sea. Pea ko e me'a ko ē 'oku fai atu ki ai 'a e poupou 'Eiki Sea ko e ta'etotongi ko 'eni 'oku lahi ange mo e kauleka ia 'oku nofo ia he ako 'oku 'ikai ke nau ō nautolu ko e 'ikai ke ma'u e totongi ka koe'uhī ko e taimi ko ē 'oku nau nofo ai ko ē he ako 'oku to e lahi ange e ngaahi fili ko ē ko ē mo e ngaahi pole kiate kinautolu. Pea ko e 'uhinga ia ko ē 'a e kole ko eni ki he me'a kapau 'oku sai pē 'a Tonga ni pea 'oku sai pē ia. Ka koe'uhī ko e kole pē foki ko eni ko e kole eni ia 'a e Vahefonua 'Eua ke 'oange e faingamālie ko ē na'e 'inasi ai 'a Niua ko Vava'u mo Ha'apai ke 'inasi ai 'a 'Eua. 'Oku 'ikai ke kole 'a Tongatapu ni ia. Ka ko 'eku tui ko ē 'a'aku na'e tonu ke fakalukufua 'a e feitu'u ko ē na'e tō ai 'a e fakatamaki he ko e pole ko eni 'oku uēsia 'aupito 'aupito fakalukufua 'a Tonga ni pehē pea mo e Vahefonua 'Eua 'o fekau'aki pea mo e fakatamaki fakaenatula ko ē na'e tō. Pea 'oku 'uhinga ia 'a e fakahoha'a atu ko e poupou atu he 'oku lahi e ngaahi fili ia 'oku hoko ki he 'etau fānau ko e tupu lahi ko e ta'eō ki he ako. Ka ko e konga lahi 'o e nofo ko ē 'a e fānau mei he ako ko e ta'etotongi ako. Ka koe'uhī ko e 'uhinga pē e poupou atu he ko e me'a ko eni ko e me'a ia 'oku mamafa ki he Vahefonua 'Eua 'oku 'ikai ko ha me'a ia 'oku ma'ama'a. Kapau 'oku ma'ama'a ia ki he 'ū vahefonua 'oku 'ikai ke pehē e Vahefonua he koe'uhī 'oku mau felāve'i pea mau 'ilo'i ko ē Vahefonua 'Eua 'oku ai e, 'a e longa'i fānau pea mo e fānau 'i he *high school* 'oku 'ikai ke

lava ō ki he ako koe'uhī ko e 'ikai ke ma'u e totongi ako. Ka ko e 'uhinga ia 'eku pou pou atu ke 'uhī ke to e, to e fakakaukau pē ke 'uhī he ko e tu'unga ko ē he taimi ni 'oku mei 'osi e ta'u fakapa'anga, na 'oku hangē ko e me'a ko ē na'e me'a ki ai 'a Ha'apai, na 'oku kei toe ha fanga ki'i me'a fakamahamaha ke to'o mai ia 'o 'ave 'o tokoni ki he vahefonua ki he fānau ako. Ko ia pē 'e Sea mālō.

'Eiki Tokoni Sea: Mālō. Hou'eiki Pule'anga, 'io, Tokoni Palēmia, me'a mai.

Tokanga Pule'anga ke fakalukufua nau sio ki he palopalema he tafa'aki e ako

'Eiki Tokoni Palēmia: Tapu mo e Feitu'u na Sea kae pehē ki he toenga e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale. Ko e, fakatangi ko eni mei he Fakafofonga ko eni 'o 'Eua ko u tui 'oku laumālie tatau kātoa pē kitautolu pea mo e ni'ihī ...

<009>

Taimi: 1435-1440

'Eiki Tokoni Palēmia: ... ko ē na'e uēsia pea mo e ni'ihī ko ia 'oku fanongo mai he letiō na'e 'ikai ke uēsia 'etau pou pou ke tokoni'i 'a e ni'ihī ko eni na'e faingatāmaki. Pea 'oku māhino 'aupito pē ia 'a e uēsia ko ia na'e hoko pea mo 'etau pou pou ko ē ki he langa fonua 'o e ako. 'Ikai ke u tui 'e 'i ai ha taha te ne fakasītua'i e fakakaukau. Ka ko u fokotu'u atu pē Sea koe'uhī ko e kaveinga ko eni na'e 'osi 'ohake ia he taimi ko ē na'e tālanga'i ai 'a e Patiseti. Pea na'e 'osi tali e Patiseti mo hono ngaahi fakatonutonu. Ka ko u kole pē au ia ke 'omai pē mu'a koe'uhī ko 'etau founa ngāue koe'uhī ke 'oua 'e 'ohovale pē kuo leleaki'i mai pē ha fo'i me'a ia 'i ha taimi pē ia 'iate ia pē ia 'i hono taimi pē 'o 'ia. Ko e 'uhinga ke 'omai ke fakamā'opo'opo kotoa e ngāue 'a e Pule'anga ke fakalukufua hono tokangaekina. He ko e *issue* ko eni ko ē ki he ako e tōnounou e fakahoko fatongia e Pule'anga koe'uhī ko hotau māsiva 'oku 'ikai ke puli pē unga. Ko e *G.P.S* ko eni 'i Hāvelu 'a ē ko ē 'oku fakahoko fatongia ai e motu'a ni 'oku 'i ai e ongo kalasi ia 'e ua ai 'oku 'ikai ke 'i ai ha faiako ia. Talu kamata'anga e Sanuali 'o a'u ki he 'aho ni te'eki ai pē ke 'i ai ha faiako. *Overflow* 'a e 'apiako tokolahi e fānau tokosi'i e kau faiako. Koe'uhī ke 'omai ke 'ave fakalukufua ki he Minisitā Ako ke ne fakakaukau'i 'a e fiema'u 'a 'Eua mo'oni 'aupito. Pea mo ne fakakaukau'i fakalukufua mo e kau faiako mo e ngaahi ako ko eni ko ē 'oku kei 'i ai pē ngaahi kalasi ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha faiako ia. 'A ia ko e fo'i *issue* ko iá ko e fo'i *issue* fakalukufua ia 'a e Potungāue Ako ke fakakaukau'i koe'uhī ke tau lava 'o tokanga 'o fakatokanga'i kātoa 'a e 'ū *issue* 'oku 'ikai ke ngata pē 'i he li'ekina kā 'oku totonu ke kau ai mo e polokalama ako fakalukufua. Pea ko ia pē ko ia pē Sea mālō.

'Eiki Sea Le'ole'o: Mālō Tokoni Palēmia. Fakafofonga 'Eua. Ko e Feitu'u na pē ke ke fiemālie ha founa ko ē ke tau ngāue'aki he ko ena kuo tali mai e Pule'anga 'a e founa ki he Feitu'u na.

Taukave ko e tali fakafiemālie fakahoko mei he Pule'anga kae 'ikai fai ha ngāue ia

Tēvita Lavemaau: Tapu pea mo e 'Eiki Sea kae 'uma'ā e Hou'eiki e Fale ni 'Eiki Sea. Ko u fakamālō pē au ia ki he 'Eiki Palēmia. Ko e fa'ahinga tali fakafiemālie pehé ni ia Sea 'oku

hangē pē ko e lele atu ko ē ‘a e mātu’ a ki he falemahaki. ‘E ‘oatu pē fo’i panatolo ‘osi ko iá pea ‘ikai ke fai ha me’a ia ki ai ‘Eiki Sea.

Ko e kamata ‘a e ako ‘i Siulai ‘oku fiema’u he tauhi fānau ke nau ‘ilo’i pē te nau totongi he ‘e Pule’anga pē ‘ikai. ‘Oku ‘ikai ko ha me’a ia ‘oku faingofua. ‘Oku ‘i ai ‘a e palani ‘a e fāmili kotoa pē. Ko e fu’u taimi faingata’ a eni ‘Eiki Sea. ‘Ika ke ngata pē ai ko e a’u ki Siulai, ‘Aokosi me’a kamata e totongi e ngaahi sivi hū. Ko e to e fu’u kavenga mavahe ia. Na’e kole tu’o fiha eni he ‘Eiki Minisitā pea nau ‘ohake pē he taimi na’e alea’i ai ‘a e ‘Esitimeti. Ko e ki’i silini ko eni ‘oku ou kole ki he vahefonua ‘Eua ‘oku ‘ikai ko ha silini ia ‘oku lahi. Pea ‘oku ‘osi ‘i loto pē ia he ‘Esitimeti ko hono, ko e fēhulunaki ko ē ‘a e ngaahi tānaki ‘oku ne malu’i pē ‘e ia. Ko e fika ko ē ki he fo’i ta’u ‘e taha ‘oku fakafuofua ki he 8 mano. Ko e fika ko ē ki Tongatapu kātoa ‘o Tongatapu ni fakafuofua ki he 1 miliona pē ko e 5 kilu he fo’i teemi ‘e ua. Ko e hā e me’a ‘oku tau, hangē ko ē ‘oku tau ‘ikai ke tau fie tokoni ai ki he ako?

Kole ke faitu’utu’uni Fale Alea he fokotu’u ke ta’etotongi ako fānau ‘Eua

Ko e afā ‘Eiki Sea ko e maumau ko ē ‘a e fale ko e ngaahi fale pē ‘e fiha na’a tau fanongo ki he līpooti na’e ‘omai ko e 6000. Ko hono uēsia ko ē ‘o e ako ‘oku uēsia e fāmili kotoa pē he ‘otu Tonga ni Tonga ‘eiki ni mo ‘Eua he ‘oku ‘i ai ‘enau tokotaha ‘oku ako. Pea ‘oku lave ia ki he tokotaha kotoa pē. Ko e fale ia ko e ni’ihi pē na’e haea e ngaahi nofo’anga. Pea ‘oku ‘ikai ko ha silini eni ia ‘oku lahi pea ‘oku ‘ikai ke ‘uhinga ia te ne to e uēsia e Patiseti. ‘Oku fiema’u ko e hā ‘a e *comitment* ‘a e Pule’anga ki he me’a ko eni. ‘Oku ‘io pē ‘ikai ? Ko e me’a ia ‘oku fiema’u ‘e he kakai ke nau fanongo mai ki ai. ‘E tutuku e ako he uike kaha’u ‘e kamata leva e hoha’a ‘a e mātu’ a ki he feinga e sēniti ki he totongi e ako. Pea ‘oku ‘ikai ko ha ki’i me’a faingofua eni ‘Eiki Sea. ‘Oku lahi ‘a e ngaahi kavenga ‘o e ‘aho ka ko e ako ko e me’a ia ‘oku mu’omu’a taha he nofo e ngaahi fāmili he ko e maama ia mo e tūhulu ki he langa fakalalakaka ko ē ‘oku tau fai. Pea ko ia ko u kole atu fai mu’a ha tu’utu’uni ‘a e Fale ko eni fai hanau tu’utu’uni ke ‘ave ki he Pule’anga pea fai ‘a e ngāue ko ia he vave taha. Mālō Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘E Hou’eiki kuo māhino kia au ia e me’a ia ‘oku ke kole he Feitu’u na. Ka ko u faka’amau au ke fakama’ala’ala atu pea ‘oua mu’a te tau ngāue’aki e founa ko ia. Fakamolemole pē ke mou me’a ki ai. ‘A ia ko e faitu’utu’uni ko ē ‘e malava ‘o fai he taimi ni ko ho’o fokotu’u pea poupuu pea kapau ‘e poupuu’i leva ia ‘oku tu’utu’uni leva ‘e he Tohi Tu’utu’uni ke u pālotti’i ia. Ko e taimi ia ko ē ‘oku ou faingata’ a ia ai. Tau ‘ai ma’a pē te u ‘ai ma’a pē ke mou mea’i koe’uhí ‘oku lahi hono ngāue’aki he ni’ihi ‘i he Fale ni.

<002>

Taimi: 1440-1445

‘Eiki Sea Le’ole’o: ... Fai mo pālotti’i koe’uhi he ‘oku ma’u ‘e he tafa’aki ‘a e Pule’anga ‘a e *majority*. ‘Oku ‘ikai ke u tui au ‘oku totonu ke ngāue ‘a e founa ko ia ‘i heni. Koe’uhi kapau te tau palotti’i heni ‘oku tokosi’i ‘a e Pule’anga ...pea totonu ke ngāue ‘a e fa’ahinga founa ko ia heni. Koe’uhi kapau tetau palotti’i ‘i heni ‘oku tokosi’i ‘a e Pule’anga, pea faifai ange pea tuputāmaki ‘a e tafa’aki ‘a e Pule’anga heni kia mautolu Sea. Ko e me’a eni ‘oku ou malanga’i lahi taha ke ‘oua te mau *bias* ki ha tafa’aki ‘e taha e kau Sea. Ka mau sio ‘i he fakapotopoto taha ko ē mo malu’i pea mou mea’i Hou’eiki Pule’anga ko e Pule’anga ko ‘ena ‘oku pehē ko e Pule’anga pe ia ha ni’ihi tokosi’i pē. Ko e fakalukufua pē e kakai ‘o e fonua ni, mei ‘Eua, Tongatapu, Ha’apai ‘o a’u ki Niua. Pea ‘oku totonu ke fakapotopoto pē ‘a e

tu'unga 'oku 'i ai 'a e kau Sea. Ko u manatu'i lelei 'a e kau Sea, 'i mu'a, 'oku hokohoko eni. Ko 'etau a'u pē ki ha tu'unga 'oku 'ai ke pālōti'i koe'uhi 'oku ma'u 'e he tafā'aki 'a e Pule'anga 'a e *majority* ko ia. Ka ko u kole fakamolemole atu Hou'eiki Pule'anga pea fai mai ha'amou tali ke mahino ki he tu'unga ko ē kae tuku 'a e pālōti he 'oku 'ikai ke u sai'ia ke pālōti'i pea ...

Taukave'i 'ikai ha fakafahafaha'i he ko e ngāue kotoa pē ma'a e kakai

Lord Nuku: Sea, fakamolemole atu 'oku 'ikai ha fa'ahi ia heni ko 'etau ngāue kotoa pē eni ma'a e kakai 'o e fonua. 'Oku 'ikai pehē 'oku fa'ahi kehe 'a e Pule'anga, pea fa'ahi kehe 'a e kau Fakafofonga 'o e Kakai. Tau ngāue fakataha kotoa pē eni ki he kakai 'o e fonua Sea. Koe'uhi ko ho'o me'a ko ē 'oku tokosi'i. 'Ikai! 'Oku tokosi'i 'a e fa'ahi ia 'a e Pule'anga, pea 'oku sai pē ia he 'oku 'i ai 'a e kau Fakafofonga ia heni 'oku pou pou pē ia ki he ... Pea kapau 'oku 'i ai ha kau Fakafofonga ia 'oku pou pou ki he kole 'a 'Eua. Ko e me'a pē ia 'oku fai atu ai 'a e fakahoha'a Sea. Ke 'oua 'e fai 'a e fo'i laumālie ko ia 'o pehē 'oku tokosi'i ē. 'Ikai! Ko e Fokotu'u ē na'e fokotu'u atu pea pou pou, ka ko e me'a pē ia 'a e Feitu'u na. Ko 'eku fakahoko atu pē 'e au ia Sea, he 'oku 'ikai ke tokosi'i 'a e fa'ahi ia ko ē 'a e Pule'anga. Mālō.

'Eiki Sea: 'Ai mai ha'amou me'a Hou'eiki Pule'anga. He ko eni kuo pou pou'i 'a e Fokotu'u ia ko ē.

Kole Pule'anga 'i ai pe fokotu'utu'u Minisita Ako ki he ako

'Eiki Minisitā Pa'anga: Tapu ,mo e Feitu'u na. Tapu mo e Hou'eiki 'o e Fale. Hangē pē ko e me'a 'a e Tokoni Palēmia. Ko e laumālie ko ia 'o e fie tokoni ko e me'a pē ia 'oku tau ma'u kotoa pē pea mo e hoko 'a e faingata'a ko eni na'e hoko ki he fonua. Ko e kole atu pē 'Eiki Sea, 'i he kongā ko eni. Kātaki pē mu'a 'oku 'ikai ke 'i heni 'a e 'Eiki Minisitā ko e ki he Ako. Pea na'a tau 'osi fai pē foki 'a e feme'a'aki 'i he me'a tatau pē. Pea 'oku 'osi 'i ai pē 'a e fokotu'utu'u 'a e Pule'anga mo e Minisitā ki he me'a ko eni. 'Oku ongo'i faingata'a ia 'a e faha'i e Pule'anga 'a ia 'oku ke mea'i 'e he 'Eiki Minisitā Ako. Ko ia 'oku 'i ai pē 'a e kole atu. mo e Hou'eiki. Mou fakamolemole pē mu'a kae tuku mai pē mu'a ke mau vakai ki ai. Fakataha mo e me'a mai 'a e 'Eiki Minisitā Ako. 'Oku 'osi 'i ai pē 'ene fokotu'utu'u ki he kongā ko eni 'a e ngaahi tokoni kehekehe ki he ako. Mālō Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai Fakafofonga Niua.

Pou pou ke fakakau pe mo Tongatapu he ako ta'etotongi

Vātau Hui: Tapu mo e Sea. Tapu mo e 'Eiki Tokoni Palēmia. Tapu mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale. Sea, 'oku fiefia lahi 'a e motu'a ni ia 'i he fakatalanoa kuo fai 'e he Fakafofonga 'Eua fekau'aki mo e faingata'a 'oku toloto ai 'a e Vahefonua 'Eua. Ko e tu'u pē Sea, ke vahevahe mo kaungā pou pou pē. Ko 'eku feinga pē Sea, ke monomono atu pē ki he Fokotu'u ko ē 'a e Fakafofonga 'Eua. 'Oua na'a ngata pē 'i 'Eua, kau atu pē mo Tonga 'eiki ki ai. Koe'uhi na'e hoko 'a e fakatamaki ki 'Eua, pea a'u mai ai pē ki Tongatapu ni. Na'a faifai pea tau tafataha pē ki 'Eua, kae si'i fēfē 'a Tonga 'eiki. Ko ia Sea, 'oku ou pou pou atu pē au ki he fokotu'u kuo 'omi 'e he Fakafofonga 'Eua. Kae hangē kuo me'a ki ai 'a e 'Eiki Minisitā. 'Oku 'ikai ke 'i heni foki 'a e 'Eiki Minisitā Ako ki he me'a na'e laumālie lelei ki ai 'a e 'Eiki Minisitā Ako, ka ko u pou pou atu 'a e motu'a ni, ke 'oua mu'a na'a ngata pē 'i 'Eua, kae kau

atu pe mo Tonga ‘eiki. He na’a nau kau pe mo nautolu ‘i he afāngia Sea. Mālō Sea ‘a e ma’u faingamalie.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Hou’eiki! Tau ki’i mālōlō he ko ‘etau Tu’utu’uni ia.

(Na’e ki’i malolo heni ‘a e Fale)

<004>

Taimi 1500-1505

Sātini Le’o: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Sea Le’ole’o. (Lord Tu’ilakepa)

‘Eiki Sea Le’ole’o: Mālō Hou’eiki ‘ikai ke u to e fakalōloa kole pē ke u hūfanga pē ‘i he fakatapu kuo ‘osi hono aofaki ‘i he kamata’anga ‘o e Fale Alea. Kā tau hoko atu na’a tau mālōlō foki koe’uhi ko e fokotu’u ko eni na’e ‘omai ‘e he Fakafofonga ‘o e Kakai mei ‘Eua fika 11. Kā ‘oku ou kole atu Hou’eiki Pule’anga pē ‘oku ‘i ai ha’amou tali mai ki he me’a ko eni ka tau lava ia ka tau tutuku leva. ‘I ai ‘a e ngaahi fatongia, ‘Io Tokoni Palēmia.

Tali Pule’anga ngali faingamalie pe ke tokoni’i totongi ako fānau ako ‘Eua

‘Eiki Tokoni Palēmia: Tapu mo e Sea pea pehē ki he Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale kae fakafofonga’i atu ‘e he motu’a ni ‘a e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Kāpineti pea pehē ki he ‘Eiki Minisitā Pa’anga ‘emau fakakaukau pē ‘oku mahu’inga ‘aupito ‘a e mafatukituki ko eni hono fakahoko mai ko e ni’ihi ko eni ko ē na’e afāngia ko eni ‘i he afā, ‘oku mahino ‘aupito ‘aupito he ‘ikai ke tau sītu’a mei he ngaahi fakatamaki ko ia na’a tau fakamo’oni’i kotoa mo tau sio mata kotoa ki he ngaahi me’a ko ia na’e hoko, ‘i he afā pea ko ia ko e me’a mahu’inga ko ia ‘a e langa fonua ko e ako ‘oku ‘i he mahu’inga taha ia ‘o ha langa fonua faka’ikonōmika ‘a ha fonua pē.

Pea ko ia ‘oku pehē ‘e he ‘Eiki Minisitā Pa’anga ‘e faingamālie pē ‘a e fānau ako ko eni mei ‘Eua koe’uhi ko e tu’unga ko eni ‘oku tau ‘i ai ‘oku ki’i fakatu’upakē foki hono ofongi kitautolu. Ko e ki’i fo’i mata’i fika ko ē ‘o ‘Eua ‘oku pehē ‘e he Minisitā Pa’anga ‘e faingofua pē ke fai ha tali ai ‘i he taimi ni. Ko e mata’i fika ko ē ‘a Tongatapu ‘oku fu’u tokolahi tuku ke toki fai ha fakakaukau fakapotopoto ki ai, kae ‘oleva ke me’a mai ‘a e ‘Eiki Minisitā Ako ke toki hoko atu ki ai ‘a e fokotu’utu’u ngāue, kā ko e tu’unga ko eni ko eni ‘oku hoko atu ki ai ‘a e fānau ako ko eni mei ‘Eua ‘oku mahino ‘aupito koe’uhi ko ‘enau kei ‘i he motu, ‘oku mahu’inga ‘aupito ke fai ‘a e tokoni ko eni fakavavevave koe’uhi ko e teu fokotu’u ko eni ‘a e ako.

Ke ako ta’etotongi ‘Eua he teemi 3 & 4

Na’e pehē foki ‘e he ‘Eiki Minisitā Ako ne ‘osi femahino’aki ia pea mo e Pule ako ko ia ‘o ‘Eua *High* na’e faingamālie pē tokotaha kotoa ‘i he teemi ‘uluaki, pea mo e teemi ua, pea ko ia ai ‘a ia ko e tokoni ko eni ‘oku ‘amanaki ke fakahoko ‘e fai ia ki he teemi tolu mo e teemi fā. Pea he’ikai ke pehē ke aofangatuku eni ‘e tuku pē ki he ‘Eiki Minisitā Ako pea mo e Fakafofonga ko eni ko ē ‘o ‘Eua ke na to e aofangatuku hono talatalanoa’i ‘a e tokoni ko eni ‘a e Pule’anga ‘oku ‘amanaki ke fai ki he fānau ko eni, mahino ‘aupito pē ‘oku teuaki pea mo e ngaahi sivi ke totongi, ko e ngaahi fatongia kehekehe ki he ‘ū *internal assessment* ‘a e fānau ako mo e ngaahi fakamole ki ai pea ‘oku mea’i kātoa pē ia ‘e he ‘Eiki Minisitā Ako pea pehē ki he Fakafofonga ko eni ‘o ‘Eua.

Ko e kongā ko eni ko ē ki Tongatapu ni 'oku mau fokotu'u atu ke tatali ia kae 'oleva ke fai ha sio fakalukufua ki ai 'a e 'Eiki Minisitā Ako pea mo e 'Eiki Minisitā Pa'anga. Kā ko e fokot'u atu ia Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Mālō, 'Io Fakafofonga Kakai fika 11 'Eua.

Tevita Lavemaau: Tapu pea mo e 'Eiki Sea, tapu ki he Tokoni Palēmia, kae 'uma'a 'a e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Sea. 'Eiki Sea ko 'eku tu'u hake pē 'a'aku ia ke fakafofonga'i atu 'a e fakamālō ki he Tokoni Palēmia kae 'uma'a 'a e Minisitā Pa'anga 'i he tali 'a e fakatangi ko eni 'oku fai atu Sea. 'Oku ou tui ko e mātu'a 'i motu 'i he taimi ni ko fē tapa 'oku nau 'i ai, nau fiefia pē kuo mahu'i atu 'a e ongosia he kae hoko atu ki he ngaahi fatongia kehe tokanga'i ke feinga ha ki'i seniti ki he totongi 'a e ngaahi sivi mo e ngaahi me'a ko ia Sea.

Pea ko e me'a foki 'e taha 'Eiki Sea, 'oku ou fiefia lahi mo fakamālō ki he ... 'ikai ke me'a heni 'a e 'Eiki Palēmia ko hotau taki eni 'a e Tokoni Palēmia pea ko e nima to'omata'u eni 'o e Tokoni Palēmia, ko e Minisitā Pa'anga pea to'ohema ko e Lao ia mo e Mo'ui. Ko e hā 'a e me'a 'oku 'ai 'ai ai ke mou to e fakaongoongo ki he Minisitā Ako ke ha'u 'o fokotu'utu'u, ko e 'uhinga 'oku 'ikai ko ha me'a fakaako eni ia, faka'apa'apa lahi ki he Minisitā, ko e me'a fakapa'anga eni ia, pea 'oku ou fiefia mo fakamālō ki he taki, Tokoni Palēmia ko e anga ia 'etau fononga, ta u fiema'u ha tangata 'oku faitu'ut'uni 'i he tataki ia 'i he tokoni 'a e 'Eiki mo sio ki he kakai mo ngāue fakalukufua, pea 'oku ou tui neongo 'oku 'ai pē fo'i teemi 'e ua ko eni kā ko e fo'i ta'u 'e taha 'oku tau pō talanoa ki ai, fakafeta'i, mālō 'aupito 'Eiki Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Mālō, 'oku ou ki'i lolotonga ho'o me'a 'oku ou ki'i feinga atu au ke u feinga atu ki he Feitu'u na....

<005>

Taimi: 1505-1510

'Eiki Tokoni Sea : ... Feitu'una, 'oku 'ikai ke 'i heni e Minisitā ia ko iá. Me'a pē koe ki he ongo Minisitā ko ē 'oku na me'a maí, pea tau hoko atu. Ka ko hono fakakātoá, 'amusia moutolu 'Eua, 'oku hū mai ho'omou fo'i me'a he ho'atā ni. Pea 'ai pē pea mou ki'i fakatokanga'i. Kiate au pea mo hoku fatongiá. Mo tokanga mai ongo Minisitā. 'Ai pē mo ki'i fakatokanga'i pē a Tongatapu ni he na'e afā pē mo Tongatapu ni. Ka ko e mālō kuo lava atu a 'Eua. Tau ki'i hoko atu ko eni, pea tau toki tukú, ka 'oku toki 'i ai pē ha me'a 'a ha ni'ihī, ka 'oku 'i ai ha me'a 'oku ke fie me'a ki ai, pea toki me'a mai.

Tokanga ki he hala ongoongo tuku mei he mītia fekau'aki mo e Patiseti

'I ai pē e me'a 'oku ou ki'i tokanga ki ai, fekau'aki mo e mītiá 'i tu'a. Koe'uhī ko 'eku sio he mītiá, 'oku pehē na'e 'ikai ke tali 'e he Tu'í. Kau ia he ngaahi fakamatala ta'emo'oni fakamanavahé. Lolotonga hono teuteu, pea kei feinga e Minisitā Pa'anga, ke kāsete'i 'a e Patiseti, mo e 'Esitimetí, kuo fai e ngaahi fakamatala pehē 'oku 'ikai ke tali 'e he Tu'í. 'Oku ou kole atu ki he mītiá, 'oua mu'a te mou fai e ngaahi fakamatala ta'efalala'anga pehē. Pea 'ikai ngata aí, mou fai ha fakamatala 'o e lava ke. Fai ha fakamatala te ne fakatupu e 'ofā he fonua ni. 'Oku hanga 'e he mītiá 'o fakatupu e ngaahi me'a 'oku hoko ai e uesia lahi 'i hotau fonua ni, tautautefito ki he kakai e fonua ni. He 'oku nau fie mea'i, ko e hā koā e tu'unga 'oku 'i ai e fonua ni. Kuo 'osi 'asi he pepá, pehē 'oku 'ikai ke tali 'e he Tu'í, ka ko eni ko 'etau fakamā'opo'opo eni ke maau, pea fa'u leva e Kāsété, pea 'ave ki he tafa'aki e Laó, pea nau toki

fakapapau'i leva pea toki 'ave ke toki fakamo'oni huafa ki ai 'a 'Ene 'Afió. Ko e founa ia 'etau ngāué he taimi ni.

Tokanga ki he tuai e Miniti Fale Alea ke ma'u ongoongo ki ai e fonua

Taha pē e taha 'oku ou ki'i tokanga ki ai, 'e kau ngāue, koe'uhí pē ko 'etau minití. Ka 'oku ou lave'i hifó 'oku tokosi'i 'a e 'api ni, ka 'oku tokolahi e ni'ihi 'oku fetu'utaki mai ki he minití, 'oku tuai 'a e miniti e Fale ni, koe'uhi ke ma'u ongoongo ki ai e kakai e fonuá. Ka ko e kole atu pē ki he Kalaké, ke tau ki'i tokanga mu'a ki he tafa'aki ko ení, he 'oku fiema'ū. Ka ko 'eku 'ilo'í, 'oku lahi e folau ki Ha'apai 'o muimui he kau Mēmipá, he ngaahi fatongia ko ia kuo 'osi fakahoko atu ke mou mea'í.

Tokanga ke fakafaingamalie'i

Ko hono faka'osí, pē, Minisitā Mo'ui. Ko 'etau Tohi Tu'utu'uní, felāve'i ko ē pea mo e me'a na'a ku 'osi talaatu ki he Feitu'u na, ka 'oku ou loto pē ke 'ohake, koe'uhí ke ke me'a ki ai. Ki hono fakama'ala'ala. Ka 'i ai ha taha 'oku tengetange 'i heni, 'o a'ū ki he kau ngāué, kupu 18, me'a ki ai he 'etau Tohi Tu'utu'uní, mo e kupu 23. Pea ko e kupu 33 leva 'oku felāve'i pea mo e kaungāué, 'Eiki Minisitā. Minisitā, ko e me'a pē 'oku ou kole atu ki he Feitu'u na, ke ke 'omi mu'a ho'o tohí, fakangofua mu'a ke si'i fai ha ngāue ki he si'i ni'ihi e kau *staff* e Falé 'oku nau fokutua, 'oku 'i ai e tu'unga ka 'oku malava e ni'ihi 'o faito'o 'i Nu'usila, koe'uhí ko hotau fatongiá. Ko e Tohi Tu'utu'uni ia kuo pau pē ke tau muimui ki ai. Kapau na'e 'ikai ke 'i ai ha Tohi Tu'utu'uni, pea ko kimoutolu e kau Minisitā, 'io, 'oku fa'a malava ke hoko he tohi mai 'a e Minisitā Mo'uí. Ko ho'o tohí pē 'au Minisitā Mo'ui, pea tuku mai leva, he 'oku 'ikai ko e palopalemá e sēniti. Ko e palopalemá, hono fakafaingata'a'ia'i 'etau ngāué, kae tukuange ke fai ha tokoni ki he ni'ihi ko ení.

'Isiu fekau'aki mo e ngaahi monu'ia kau Mēmipa he ngaahi Kōmiti

Mahalo ko e me'a pē ia 'oku ou manatu'i he taimi ni fekau'aki pea mo 'etau ngaahi ngāue makehé. 'Io, ko e ngaahi Kōmití, pea na'a ku 'osi lave atu pē ki ai kimu'a, 'oku mou vakai'i ha feitu'u 'oku 'osi pau pē ke 'ave ki ai ho'omou ngaahi monu'ia he ngaahi Kōmiti. Ka 'oku kau kotoa atu mo e ngaahi monu'ia ko iá. Mahalo ko e me'a pē ia 'oku ou manatu'i he taimi ni. 'Oku to e 'i ai mo ha me'a makehe ka tau. Ko 'ene lava pē ka tau .. Me'a mai e Fakafongia Fika 3, Tongatapu.

Fakamālō'ia ikuna kafakafa timi 'Ikale Tahí & Mate Ma'a Tonga

Siaosi Sovaleni : Mālō Sea. Tapu mo e Feitu'u na, pea tapu mo e Hou'eiki e Fale Aleá. Ko e ki'i tu'u hake pē ia ko e fakamālō pē ki he 'Ikale Tahí pea mo e Mate Ma'a Tongá. Na'a ku fakaongoongo ki he Pule'angá ke nau kamata mai. Ka ko eni te ke tāpuni 'e koe 'etau *session*. 'Oku ou pehē ke u tu'u hake pē mu'a 'o fakahoko atu pē, kapau 'oku nau fanongo mai. 'A e fiefia mo e hounga'ia 'i he ikuna kāfakafa ko ena na'e fai he 'aho Tokonakí. Pea 'oku faka'amu pē 'e hokohoko lelei atu ai pē 'a e teuteu mo e ngaahi feinga tau he kaha'u na. Pea 'oku 'i ai pē 'a e hangamālie mo 'etau loto fiefia, mo 'etau hoko pē 'o faka'amua ha ngaahi ola pehē ni 'i he kaha'ú. Mālō.

'Eiki Sea Le'ole'o : Mālō Fakafongia Fika 3, Tongatapu. Mo'oni 'aupito. 'Ikai ha taha ia he kau Mēmipá, mahalo ko e ta'omia pē ia he tafa'aki 'a e Pule'angá, 'a e me'a ko iá. Ka 'oku ou fakamālō atu ho'o fakatokanga'i 'e he Feitu'u na, pea 'oku 'ikai ke tapu ia ke 'i ai ha

taha he kau Mēmipa ke me'a hake he Fale ni, pea ke fanongo mai 'etau fānau va'ingá, pea nau hounga'ia 'i he va'inga lelei na'a nau faí. Ko e me'a pē 'oku tau tokanga ki ai kau Minisitā, ka 'oku 'i ai ha ki'i toetoenga he'etau fanga ki'i me'á, pea 'oatu ki he'etau fānau ke fakamālō kia nautolu. Na'a tau fai pē hono fakamālō'ia 'enau va'ingá, pea mo hono hiki hotau fonua ni, kae 'ikai ke 'i ai ha'atau ki'i toetoenga he'etau lepá, ke tokoni atu ki he'etau fānau. Kae fakamālō ki he Fakafofonga Fika 3. Toe 'i ai ha me'a 'oku tokanga ki ai

<006>

Taimi : 1510-1515

'Eiki Tokoni Sea: Tau toloi 'a e Fale toki fanongonongo, hangē pē ko e me'a 'oku mo u mea'i, 'oku 'ikai ke tāpuni. Kapau pē 'e 'i ai ha me'a 'e toe ui fakavavevave ai kimoutolu. Ka mou laumālie lelei pē, mo u me'a mai, he 'oku tau 'i loto pē he'etau ngāue he taimi ko eni. Minisitā Mo'ui, 'oku to e 'i ai ha me'a 'oku ke .. 'oku 'ikai ke tau fakavavevave.

Fakafofonga'i e Pule'anga he pou pou ki he fakafofonga'i lelei 'e he sipoti 'a e fonua

'Eiki Tokoni Palēmia : Tapu mo e Feitu'u na Sea kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale, ko e fakafofonga'i atu pē 'a e toenga 'o e tu'unga mātu'a ni. Ki'i pou pou ki he fakamālō ko ia 'a Tongatapu 3, koe'uhi ko e fakahoko fatongia ko eni 'etau fānau. 'Oku 'ikai ke ngata pē, ko e va'inga 'i he mala'e sipoti ka 'oku nau hoko ko e kau 'amapasitōa ko e fakafofonga hotau fonua 'i hono fakafofonga'i lelei 'i he laumālie 'o e sipoti, pea pehē ki he fe'au'auhi 'o e sipoti. Pea mo e malava ko ia 'e he sipoti, 'o ne hanga 'o lēvolo 'a e ngaahi kupu kehekehe 'o e fonua pea mo e fakahoko fatongia 'o ne 'omai 'a e fa'ahinga laumālie 'o e Fale 'o e ngāue fakataha mo e uoungataha. Kapau te tau manatu kotoa ki he efiāfi faka'osi ko ia 'etau fēme'a'aki ko ia 'i he Patiseti, ko e taimi pē ko ia na'a tau lave ai ko ē ki he Mate Ma'a Tonga, ko 'etau na'a kātoa ia 'a e toenga 'etau Patiseti, 'o tau laumālie tatau kotoa ke fakapaasi 'etau ngāue 'oku teuaki ki he ta'u fakapa'anga ka hoko mai. 'Ikai ke ngata ai ko e fakamālō 'a e motu'a ni ki he Feitu'u na Sea pea pehē ki he kau ngāue 'a e Fale Alea koe'uhi ko e lava ko ia ke tau to e foki mai 'i he houa ko eni ke fakakakato hotau fatongia pea 'oku mahino 'aupito pē ia, pē ko e fē ha taimi 'e fiema'u ai 'a e tu'unga mātu'a ni, 'oku mau tali angi ke mau lele mai ke fakakakato 'a e fatongia ki he Feitu'u na pea pehē ki he toenga 'o e fonua, pea mo e kakai. Mālō.

'Eiki Tokoni Sea : Fakamālō atu 'e Tokoni Palemia, mālō 'aupito Hou'eiki, tau toloi toki fanongonongo.

Kelesi

(Na'e kelesi tuku ai pe 'e he 'Eiki Sea Le'ole'o e fakataha'anga ni)

<008>

